

Er velferdsstaten et spleiselag?

Sommerbrev 2013

Fravær av konkursmekanisme i offentlig virksomhet setter desto større krav til utviklingen av en god kultur. Der dem man er til for – pasienter, kunder, studenter – står i sentrum.

Arne Jon Isachsen
Centre for Monetary
Economics (CME)

No writer need feel sorry for himself if he writes and enjoys it, even if he doesn't get paid.

- Irwin Shaw

Å padle kajakk på en innsjø eller et fjellvann er noe annet enn å padle kajakk på havet. Begge deler har sin sjarm – og sine utfordringer.

I

Havet gir en følelse av uendelighet. Man kjenner seg mindre i kajakk på Langesundfjorden enn i kajakk på Bergsjøvann – en liten innsjø på Dagalifjell, vel to kilometer lang og et par hundre meter på det bredeste.

Tar man sydover fra Lille Arøy ved Langesund, ligger havet åpent. Danmark neste. Uansett hvor på Bergsjøvann man befinner seg, er det maks hundre meter til land.

Havet har dønninger. Det lever. Innsjøer er stille. Små, krappe bølger når det blåser. Men ingen tunge dønninger. Ingen kraft bakfra som løfter kajakken opp og styrer den med stor kraft i den retningen dønningene langt på vei bestemmer.

Det gode med havet er at skjær er lette å se for den som sitter i kajakk. Det sørger dønningene for – og skummet eller småbølgene rundt skjærene som dønningene skaper. På et stille fjellvann er det vanskelig å se steiner like under vannflaten. Ekstra vanskelig blir det når vinden lager små krusninger.

Bergsjøvann hadde i så måte en overraskelse på lur. Jeg padler i god fart noen meter fra land på søndre langsida. Med ett sier det

stopp. En stor rund stein bare et par centimeter under overflaten sørger for det. Heldigvis er den rund og uten skarpe tagger på toppen. Jeg treffer den midt på. Kjenner hvordan bunnen i kajakken buler seg innover etter hvert som kajakken i stadig saktere fart siger opp på steinen. Da det sier helt stopp, er steinen midt under kajakken. Og jeg troner på toppen, som prinsessen på erten. Kommer ingen vei. Til slutt må jeg bruke padleåren på originalt vis. Stikker den til bunnen av vannet og nærmest løfter og staker meg bakover. Etter tre-fire tak flyter kajakken atter fritt. Uten hull.

II

Et par ukes tid senere sitter jeg i kajakken igjen. Denne gangen på havet, fra Lille Arøy, på vei sydover. I ungdommen lå jeg gjerne midtfjords. Men med alderen kommer forsiktighet. Den har sin pris. Tunge dønninger gir krappe sjøer når man padler så nærme land som jeg gjør. Så krappe at jeg gjør vendereis, drar nordover langs Lille Arøy. Snart runder jeg nordspissen på øya. Og kommer inn i smult farvann. Her er havet så godt som flatt.

En flott dag på sjøen. Midt i siste halvdel av august. Godt over tyve grader i skyggen, 17-18 grader i vannet. Et ørlite drag av høst i luften. Kan se lengre enn på en het julidag.

Tar nedover langs østsida av Stokkøya. Hytter uten mennesker. Men mange har likevel vimpelen opp. For at tyver skal rane naboens hytte i stedet?

Holder meg tett oppunder land. Med ett springer en mink rett ut i luften, et par meter over vannet der jeg padler. Heldigvis lander den noen meter foran kajakken – og ikke oppi. Hvordan det da hadde gått, tør jeg ikke tenke på.

Runder skjæret der jeg for et par år siden så en sel ligge og dra seg. Inn i idylliske Stokksund, der det bare er et steinkast fra Stokkøya til Store Arøy. Hammerslag høres tydelig. Håper de har orden på byggeløyve de som står for dem – her settes en hytte opp på pynten av Stokkøya, med vel ti meter til vannet i nordlig så vel som i vestlig retning. Og jeg som for noen år siden fikk nei til å føre opp en skrivestue helt usynlig fra sjøen.

III

En fisker gjør opp sitt garn. Jeg glir lydløst opp til ham – "brukbar fangst i dag"? Nei, intet fiske i dag. Torbjørn som jeg litt etter skjønner at han heter, bruker dagen til å bøte garn. Han er femti år gammel. Ble fisker for fem år siden. Kjøpte en reketråler i Arendal som trengte en del arbeid. "Piece of cake" for Torbjørn, som både er maskiningeniør og elektroingeniør. Men gikk lei sitt gamle liv. Solgte sin virksomhet. Og ble fisker. Trives med det. Sin egen herre. Ingen vanskelige kunder å forholde seg til. Eller kravstore medarbeidere.

Når været er for røft til å tråle, er det fint å kunne sette teiner (eller ruser) for fangst av bergnebb. Denne lille fisken spiser lusa på laksen. Oppdretterne betaler fem kroner per nebb. Med en fangst som i gode uker når opp i fem-seks tusen slike småfisker, er det brukbar fortjeneste for fiskeren.

Torbjørn har om lag 25 teiner. Men ettersom de trekkes mange ganger for dagen – de står bare ute en snau halvtime av gangen – og må agnes, er det tilstrekkelig. Han setter dem på fire-fem meters dyp. Går man lenger ned, vil lufttrykket når teinen tas opp, lett ta livet av en del av fangsten.

IV

Stortingsvalget er over oss. Blir det Jens eller Erna som får postadresse Parkveien 45 til neste år?

Sittende i en kajakk er jeg mer opptatt av Knut Holmann og det lille heftet hans om hvordan bli en bedre padler. Bruke hele kroppen. Spenne ifra med høyre bein når jeg trekker åren bakover med høyre arm. Vri kroppen samtidig slik at både skulder og mage er med og bidrar til kraft over taket, som gir fart på kajakken. Skyve i fra med venstre hånd og samtidig løsne grepet på åren så musklene ikke blir stive. Holde åren ganske nær kajakken. Trekke den opp av vannet i det den passerer hofta – å dra åren lenger bakover koster mye og gir lite.

Men stemme skal jeg. Jens eller Erna?

V

På morgenkvisten for et par dager siden ble partilederen for Høyre spurt ut i radioen. Hun svarte klart og greit på det meste. Men ett uttrykk hun brukte, stusset jeg ved. Vi må gjøre noe med "gjennomføringsapparatet til staten", sa hun, med klar referanse til dagens regjering som vedtar ting, men som ikke ser til at tingene settes ut i livet på skikkelig vis.

Kan virke som om dette apparatet er noe annet, at det er noen andre – nemlig dem som jobber i "gjennomføringsapparatet" – som må gjøre noe. Men slik er det ikke. Det er jo de som jobber i virksomheten, den være seg privat eller statlig, som må ta "action". Som må gjennomføre det man er blitt enige om, eller som ledelsen har bestemt, eller aller best, som ledelsen i samarbeidet med LO eller medarbeiderne mer generelt, har bestemt. Og det er her kulturen kommer inn. I en veldrevet etat eller bedrift er gjennomføring en naturlig del av det hele.

Når gjennomføring skal finne sted, må der jobbes. Noen må gjøre noe. Sentralt her er spørsmålet om hva hensikten med virksomheten er. Her er ulike "stakeholders" med ulike interesser og mål. Det ser ut til å ha gått Arbeiderpartiet hus forbi. I sitt partiprogram foran valget skriver partiet at "Velferdssamfunnet er et spleiselag". Kunne like gjerne skrevet at "Velferdssamfunnet er et bikkjeslagsmål". Kanskje er det begge deler. Alle vil ha. Men de fleste er mindre interessert i å yte – les – betale skatter og avgifter.

VI

Men tilbake til hensikt og "stakeholders". I moderne finans legges det til grunn at eierne er den sentrale stakeholder. I offentlige virksomheter eksisterer ingen private aksjeeiere. Og medarbeiderne blir sentrale stakeholders. Resultatet blir lett som i NSB. Tog som ikke sjelden ikke går. Men noen ganger går tingene på skinner. Vinmonopolet har her vist veien.

Hvordan se til at resultatet for offentlige virksomheter blir som for Polet og ikke som for NSB? Igjen er vi tilbake til kulturen i bedriften eller etaten. Hva er hensikten med Polet? Hva er hensikten med NSB? Den tredje stakeholderen, kunden, glemmes lett i offentlige virksomheter, så rart det enn kan høres. Kunden i sentrum har Polet fått til, men ikke NSB.

Tenk bare på dette: Man klarer å operere fem galleblærer på et statlig sykehus mot hele ti galler på det privat drevne Aleris. Med tilsvarende ressurser. Og de samme legene. Hvorfor? Kulturen er en annen – selv om legene er de samme. Da må det være "resten" det er forskjell på. Av denne "resten" utgjør sykepleiere en ikke liten andel.

*Hva som er godt for arbeidstakere,
kan gå på bekostning av
pasientenes ve og vel, hvori inngår
unødig lang ventetid i helsekøer.
Men det er det ikke lov å si høyt.*

Hva består forskjellen i for sykepleiernes vedkommende? At det har med

fagforeningenes krav å gjøre – som rett til spisepause, ikke for lang sammenhengende arbeidstid, ikke for ofte helgevakt og andre goder – er vel neppe en urimelig antakelse. Hva som er godt for arbeidstakere, kan gå på bekostning av pasientenes ve og vel, hvori inngår unødig lang ventetid i helsekøer. Men det er det ikke lov å si høyt.

VII

Når ingen tør å henge bjella på katten, blir det vanskelig å gjøre det som gjøres må. Stoltenberg prøvde å ta tak i sakene i 2001, der fornyelse av offentlig sektor stod sentralt i valgkampen. Det var ingen suksess. Du utfordrer ikke LO ustraffet. Og Ap tapte valget.

I stedet for først å finne ut hvorfor Aleris klarer dobbelt så mange galleblæreoperasjoner med samme ressurser som det statlige sykehuset, og på det grunnlag finne ut hva dette sykehuset kan gjøre bedre, går alle rundt grøten. Ubehaget ved å si at her må byråkratiet slankes kraftig og sykepleiere og andre grupper slakke av på kravene og jobbe mer, er så stort at man vegrer seg. I stedet økes bemanningen. Men kan vi bemanne oss ut av disse problemene? Nei, det kan vi ikke.

"Er det en menneskerett å ikke jobbe oftere enn hver tredje helg?", ble vår helseminister

spurt i sommer. "Nei, det er ikke en menneskerett", svarte han. Og fikk så øra hang. Jonas kunne jo gått i strupen på dem som gikk i hans. Ordet menneskerett kan man ikke deflatere på denne måten, kunne han ha sagt. Men sa det selvsagt ikke. Han er politiker og skal velges.

Det er ikke "gjennomføringsapparatet" det er noe i veien med, Erna – det er gjennomføringen. Der finnes ikke noe eget apparat (som står for gjennomføringen) man kan skyve problemene over på. Det er de som jobber i helse og skole og jernbane og over alt, på Handelshøyskolen BI, og i private virksomheter, som trenger å bli flinkere. Som trenger holdninger og vaner som setter kunden eller dem man er til for – pasienter, kunder, studenter – i sentrum. En kultur som setter dem man er til for i sentrum.

VIII

I en velorganisert markedsøkonomi – alle dens svakheter til tross, hvorav i våre dager den største kanskje er den urimelige skjeve inntektsfordelingen, som ser ut til å bli stadig skjevare i mange land – vil kunden automatisk komme i sentrum. Hvorfor? Fordi om han eller hun ikke er i sentrum, vil foretaket gå konkurs.

*Det er ikke
"gjennomføringsapparatet" det er
noe i veien med, Erna – det er
gjennomføringen.*

Fravær av konkursmekanisme i offentlig virksomhet setter desto større krav til utviklingen av en god kultur. Markedet kan tvinge frem en god kultur, i betydningen av en effektiv utnyttelse av ressursene. Slik et det ikke når det offentlige er arbeidsgiver.

At markedet, med sin fokus på eiernes interesser, har et utall av uting og svakheter, skal ikke stikkes under en stol. Men det får være tema en annen gang.

30. august 2013

Home Page: <http://home.bi.no/fag87025/>